

HERMANN RÓBERT
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum

Aetas 39. évf. 2024. 4. szám, 5–24.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.4.5-24

www.aetas.hu

Adatok Eötvös József 1848. évi miniszterségének történetéhez

ABSTRACT. *Data About József Eötvös' Ministerial Activities in 1848.* The examination of József Eötvös' ministerial actions is hindered by the fact that we have very limited private or personal sources available from him from the period between March and September 1848. As a minister he tended not to handle matters personally. For this reason, his note written in German (which was the easier language for him) to the members of the government in May 1848 is particularly valuable. In our paper we publish this memorandum, and through it we provide a detailed picture of his official trips to Vienna and Innsbruck in the Spring and Summer of 1848, and his role in the Austro-Hungarian negotiations there.

Keywords: *The Revolution of 1848, Batthyány government, Hungarian-Croatian conflict, Habsburg Empire, Austro-Hungarian relations*

Eötvös József 1848. évi tevékenységéről már az 1930-as években önálló monográfia jelent meg Hajdu János tollából,¹ az 1970-es években pedig Felkai László tárgyalta igen részletesen Eötvös 1848-as miniszterségét.² Nagyszámú életrajzának írói is több-kevesebb részletességgel mutatják be Eötvös első miniszteri munkásságát. Ugyanakkor e monográfiákban és tanulmányokban jóval nagyobb tér jutott Eötvösnek, a szakpolitikus miniszternek, mint Eötvösnek, a kabinet tagjának, azaz annak a szerepnek, amelyet az első magyar kormány legfőbb tagjaként a kabinet működésében játszott.³ E korábbi összefoglalók részletessége e tekintetben meg sem közelíti a feldolgozottságnak azt a szintjét, amellyel Gángó Gábor kutatásainak köszönhetően Eötvös emigrációjáról rendelkezünk;⁴ nem is beszélve annak a folyamatnak a több szerző által is elvégzett elemzéséről, amelynek során Eötvös az 1848–1849-es évek magyar és európai tanulságait levonva megírta talán legjelentősebb elméleti művét, *A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az állodalomra* című munkáját.⁵

2013-ban, Eötvös születésének 200. évfordulója alkalmából az ELTE Eötvös József Kolégiumban rendezett konferencián jómagam adtam elő Eötvösnek a Batthyány-kormányban

¹ Hajdu: Eötvös első minisztersége, i. m.

² Felkai: Eötvös közoktatásügyi tevékenysége, 46–110.

³ Voinovich: *B. Eötvös József*, 256–259.; Ferenczi: *Eötvös József*, 161–170.; Weber: *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*, 83–88.; Sőtér: *Eötvös József*, 227–229., 234–237.; Szabad: *Eötvös József*, 658–669.; Schlett: *Eötvös József*, 126–139.; Várdy: *Baron Joseph Eötvös*, 26.; Bódy: *Eötvös József*, i. m.

⁴ Gángó: *Eötvös az emigrációban*, i. m. Ld. még Eötvös: *Az 1848iki [sic!] forradalom*, i. m.; Gángó: *Eötvös József írásai*, 737–766. A szerző korábbi, e munkát megalapozó résztanulmányainak felsorolásától itt eltekintek.

⁵ Gángó: *Eötvös uralkodó eszméi*, i. m.

betöltött szerepéről. Az előadás alapján írott tanulmányomban a következő kérdésekre próbáltam választ adni:

1. Milyen szerepe volt Eötvösnek 1848. március–áprilisában a forradalmi átalakulásban és az áprilisi törvények kivívásában?
2. Hogyan került Eötvös a Batthyány-kormányba?
3. Milyen volt a viszonya 1848 előtt későbbi minisztertársaihoz?
4. Milyen szerepet játszott Eötvös a minisztertanácsokon, a kabinet napi működésében?⁶

Ugyanakkor a kérdés alapos feldolgozottsága miatt eltekintettem Eötvös szakminiszteri ténykedésének ismertetésétől, illetve az általa beterjesztett népiskolai törvényjavaslat vitájának bemutatásától. Emellett – terjedelmi okok miatt – kénytelen voltam elhagyni az Eötvös bécsi és innsbrucki útjaira vonatkozó alfejezetet.

Eötvös miniszteri tevékenységének feldolgozását némileg nehezíti, hogy az 1848 márciusa és szeptembere közötti időszakból igen kevés magánjellegű vagy személyes dokumentum maradt fenn tőle. Szalay Lászlóhoz intézett levelei az 1845. november 15. és 1848. október 20. közötti időszakból hiányoznak (ha voltak egyáltalán);⁷ de másokhoz intézett magánlevelei sem ismertek. Az ebből az időszakból jelenleg ismert mind a négy levele hivatalos természetű (ezek közül kettő be sem került az Oltványi Ambrus által készített levelezés-kötetbe), és személyes feljegyzéseiről sem igen tudunk. A jelenleg készülőben lévő Eötvös-levelezés kiadás anyagának gyűjtése során sem kerültek elő ebből az időszakból korábban ismeretlen magánlevelek.⁸ Miniszterként – ellentétben például Kossuthal, Szemere Bertalannal vagy Mészáros Lázárral – nem volt a saját kezű ügyintézés híve; éppen ezért nagy érték az a feljegyzése, amelyet (a számára könnyebben használható) német nyelven fogalmazott meg 1848 májusában a kormány tagjai számára.

Jelen írásomban ezt a memorandumot közlöm, s ennek kapcsán megpróbálok részletes képet adni Eötvös 1848. tavaszi és nyári hivatalos bécsi és innsbrucki útjairól, az ottani tárgyalásokon játszott szerepéről.

Az első bécsi út

Eötvös 1848. évi szerepével kapcsolatban Gergely András hívta fel a figyelmet arra, hogy Eötvös valamennyi fontos bécsi és innsbrucki tárgyaláson részt vett.⁹ Ezt csupán annyival pontosítanánk, hogy valamennyi olyan tárgyaláson ott volt, amelyet nem személyesen Batthyány vezetett.

A kormány ténykedését beárnyékolta az a tény, hogy az 1848. március 23-án horvát bánná nevezett Josip Jellačić már a kezdet kezdetétől negligálta a magyar kormányzatot. István nádor április 1-jén meghívta az országgyűlésre, Jellačić azonban nem reagált.¹⁰ A bán engedetlenségének kérdése szóba került az április 12-i első minisztertanácscon, ahol úgy határoztak, hogy a Bécsbe utazó nádor értekezzen ott Jellačićcsal, rendelve Budára, ha az erre nem lenne hajlandó, eszközölje ki az uralkodótól a szükséges utasítást, a bánnak pedig tiltsa

⁶ Hermann: *Eötvös a Batthyány-kormányban*, 289–328.

⁷ Nem tudni, hogy például Eötvös írt-e Szalaynak 1848 májusa és szeptembere között, amikor az Frankfurtban járt diplomáciai kiküldetésben. Szalay 1848. június 26-án Párizsból írott levelében magától értetődő természetességgel tájékoztatta Eötvöst is párizsi kiküldetéséről. Közli: *Szalay László levelei*, 125–127.

⁸ Eötvös: *Levelek*, 208–209.; Urbán: *Eötvös József két levele*, 650–652.

⁹ Gergely: *Liberalizmus és nemzet*, 6.

¹⁰ Urbán: *Batthyány miniszterelnöksége*, 344–345.

meg a horvát tartományi gyűlés tartását.¹¹ Az április 16-i minisztertanácson a bán letétele is szóba került, aminek kapcsán heves vita bontakozott ki. A tanács úgy döntött, hogy megvárják a nádor visszatérését Bécsből, s aztán határoznak a Horvátországgal szemben követendő politikáról, azzal, hogy „ha véleménykülönbség volna a minisztériumban, az ellenvéleményük le fognak lépni”.¹²

Április 20-án a magyar kormány az előző napi minisztertanács határozata alapján Pestre hívta Jellačićot, hogy a báni beiktatás és a horvát tartományi gyűlés kérdéseit megbeszéljék.¹³ Április 21-én Eötvös arról beszélt Széchenyinek, hogy a bán bizonyosan el fog jönni Pestre.¹⁴ Április 24-én a minisztertanács megint foglalkozott az üggyel. Széchenyi naplóbejegyzése szerint Batthyány és Kossuth csak ürügyre várnak, hogy lemondjanak; „példának okáért a bánt el kell bocsátani, bezárni vagy különben lemondunk – hogy kimentsék magukat a nehézségekből”.¹⁵ Április 26-án és 27-én Antun Josipovićnak, a magyarbarát horvát politikusnak Zágráb megye főispánjává történő kinevezése kapcsán folyt a vita; a nádor ezt ellenezte, mondván, hogy ez csak elmérgesíti Horvátország és Magyarország viszonyát; a miniszterek azonban végül is legyőzték a nádor ellenkezését.¹⁶

Közben Zágrábból egyre több kedvezőtlen hír érkezett. Jellačić Zágrábba érkezése után megszakított minden kapcsolatot Magyar- és Horvátország között. Április 25-én kihirdette a statáriumot, s bejelentette, hogy a polgári közigazgatás Horvátországban, Szlavóniában és a magyar tengeremelléken az ő hatáskörébe tartozik. A horvát nemzeti sérelmekre hivatkozva, nemzeti jelszavakat használva igyekezett a horvát közvéleményt a magyar átalakulás ellen hangolni.¹⁷

Batthyány ezek után küldte április 29-én Bécsbe Eötvöst, hogy az megtudja, „honnan fúj a szél”. Széchenyi elégedetlenül jegyezte fel naplójába, hogy ő nem tudott a kiküldetéséről, Batthyány pedig másnap azt mondta neki, hogy Eötvös a saját elhatározásából ment fel. (Azaz a minisztertanács nem tárgyalta az utat.)¹⁸ A kiküldetés célja az volt, hogy tájékoztassa Ferenc Károly főherceget, a trónörökösöt „a bán napról napra növekvő túlkapásairól”. A kiküldetés azonban mégis félhivatalos természetű volt, legalábbis a nádor úgy tudta, hogy Eötvös a kormány megbízásából utazott Bécsbe.¹⁹ Az út összesen három napot vett igénybe, május 1-jén Eötvös már ismét Budapesten volt. Széchenyi naplója szerint „Horvátország dolgában fondorkodott”, de felsült.²⁰

Miután időközben megérkezett a hír arról, hogy a bán kihirdette a statáriumot, a minisztertanács május 1-jén – még Eötvös visszaérkezése előtt – úgy döntött, hogy Batthyány

¹¹ F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 18.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 294–295.; Széchenyi: *Napló*, 1226.

¹² F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 25.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 297.; Széchenyi: *Napló*, 1228., 1231.

¹³ Közli: *Batthyány iratai*, I. 353–355. Vö. a minisztertanács április 19-i határozatával, közli: F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 28–30.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 299.; Széchenyi: *Napló*, 1232–1233.

¹⁴ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 301.; Széchenyi: *Napló*, 1234.

¹⁵ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 303.; Széchenyi: *Napló*, 1236.

¹⁶ F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 37–39.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 304.; Széchenyi: *Napló*, 1237.

¹⁷ Jellačić lépéseire lásd: Urbán: *Batthyány miniszterelnöksége*, 345–351.

¹⁸ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 307.; Széchenyi: *Napló*, 1241.

¹⁹ István nádor – Ferenc Károly, Buda, 1848. máj. 1. Német eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, I. 431–433.

²⁰ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 307–308.; Széchenyi: *Napló*, 1242.

utazzon Bécsbe, s próbálja meg elérni a Magyarországon állomásozó katonaságnak a kormány alá rendelését, illetve azt, hogy az uralkodó utasítsa engedelmességre a bánt.²¹ Batthyánnak igen kemény tárgyalások után végül mindkét kérdésben sikerült eredményt elérnie – más kérdés, hogy a bán továbbra sem volt hajlandó engedelmeskedni.²²

Jellačić április 30-án ismét közölte, hogy nem hajlandó megjelenni Budapesten. A nádor erre május 10-én engedelmességre szólította fel a bánt.²³ Május 11-én a nádor pedig királyi biztossá nevezte ki a horvát-szlavón területekre Hrabovszky János báró altábornagyot, péterváradai főhadparancsnokot.²⁴

Jellačić május 15-én igen tiszteletlen hangon válaszolt a nádor május 10-i dorgáló levelére.²⁵ Ugyanezen a napon Zágrábban a tömeg – a báni tanács tagjainak határozata alapján – nyilvánosan el akarta égetni István nádor május 10-én Jellačićhoz intézett, a bán törvényellenes eljárásának királyi biztos által történendő kivizsgálásáról szóló levelét. E szándékától Jellačić felszólalására ugyan elállt a tömeg, ugyanakkor akasztófára függesztette a nádor képét, majd megégette azt; s ugyanez történt a magyar kormány tagjainak arcképeivel is.

Az erről szóló jelentés május 20-án a minisztertanács elé került, s Batthyány még aznap a minisztertanács határozata alapján utasította Hrabovszkyt, hogy vizsgálja ki a Zágrábban történeteket, s a törvények alapján járjon el a nádor képének felakasztásában vétkesek és az azt meg nem akadályozó bán ellen, s ha a vádak bebizonyulnának, tartóztassa le a vádlottakat.²⁶

Ezzel egy időben, május 19-én jött a hír, hogy a május 15–16-i második bécsi forradalmat követően az uralkodó és az Udvar május 17-én elhagyta a császárvárost, és Innsbruckba utazott. A kormány erre úgy döntött, hogy Esterházy Pál herceg külügyminiszternek követnie kell a királyt új székhelyére, s Budára kell hívnia őt. Szintén ez az ülés döntött arról, hogy a népképviselői országgyűlés összehívását július 2-ára hozzák előre.²⁷

A minisztertanács május 21-én megtárgyalta Jellačić május 15-i levelét, s úgy döntött, hogy a nádor és Eötvös utazzanak Innsbruckba, igyekezzenek rávenni az uralkodót arra, hogy Budára jöjjön, illetve hogy a bánt mozdítsa el, az erdélyi főhadparancsnokságot rendelje a magyar kormány alá, István nádor teljhatalmát pedig terjessze ki Erdélyre is. (Az erdélyi unió szentesítése ekkor – az erdélyi országgyűlés határozatának hiányában – még nem történt meg.)²⁸

²¹ F. Kiss: *Minisztertanácsai jegyzőkönyvek*, 39.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 307.; Széchenyi: *Napló*, 1242.

²² Urbán: *Batthyány miniszterelnöksége*, 350–359.; Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 160–164.

²³ Közli: Pap: *Okmánytár*, I. 89–90.

²⁴ A kinevező okiratot közli: Pap: *Okmánytár*, I. 92–93. Hrabovszky küldetésére lásd: Szöcs: *A kormánybiztosi intézmény*, 58–68.; Spira: *Hrabovszky*, 71–83.

²⁵ Közli: *Batthyány iratai*, 506–515.

²⁶ Közli: *Batthyány iratai*, 576. A minisztertanács jegyzőkönyvét közli: KLÖM XII. 159–160.; F. Kiss: *Minisztertanácsai jegyzőkönyvek*, i. m. A minisztertanács lefolyására lásd: Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 318.; Széchenyi: *Napló*, 1251–1252.

²⁷ Urbán: *Gróf Batthyány Lajos*, 175–176. A vonatkozó iratokat közli: *Batthyány iratai*, I. 558–564. A minisztertanács lefolyására lásd: Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 317.; Széchenyi: *Napló*, 1251.

²⁸ Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, I. 136.; Urbán: *Batthyány miniszterelnöksége*, 372–373.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 318–319.; Széchenyi: *Napló*, 1252–1254.

A memorandum

Ezekben a napokban született Eötvösnek az a dátum nélküli, német nyelvű memorandum, amelyet alighanem a küldetés kapcsán vetett papírra. A feljegyzést külön becessé teszi, hogy ez Eötvös egyetlen olyan, kormánytagként írott állásfoglalása, amelyből egyéni véleménye rekonstruálható. A feljegyzést Bártfai Szabó László gyűjtötte be, azonban nem közölte a Széchenyiről és koráról készített nagyszabású forrásgyűjteményében.²⁹ Őt követően Spira György hivatkozott az okmányra a Széchenyi 1848-as ténykedését bemutató monográfiájában, s május 23. és június 2. közé datálta azt.³⁰

In Hinsicht der Resultate der Ereignisse des 15ten May³¹ ist meine Ansicht folgende:

1.) *Die Concessionen waren abgedrungen, also sind sie ungültig, daß sie abgedrungen waren, sagen die Minister in ihrer Proclamation, in der sie selber verleihen, ausdrücklich.³²*

2.) *Alles was bis zum 15ten geschah, ist gesetzlich, oder aus freiem Antrieb legalisirt, also ohne Gefahr nicht zurückzunehmen, sonst ist es Reaction. –*

3.) *Die Concessionen waren: Legalisirung des Centralcomités der Nationalgarde, und die Erklärung, daß der nächste Reichstag ein constituirender sei, mit einer Kammer, und neuem breiteren Wahlgesetz. –*

Das Centralcomité³³ hat sich seitdem selbst aufgelöst, und ist unter Montecuccoli³⁴'s Vorsitz in legaler Form zusammengetreten, nicht als Ausschuß der Nationalgarde, sondern als freie Versammlung einzelner Bürger.³⁵ –

²⁹ Autográf tisztázat. MNL OL P 626. Széchenyi-család. Széchenyi-gyűjtemény. Bártfai Szabó László gyűjtése.

³⁰ Spira: *1848 Széchenyi*, 228. 335. jz.

³¹ Karl Ludwig Fiquelmont gróf cs. kir. altábornagy, osztrák miniszterelnök 1848. május 4-i lemondását követően ideiglenesen Franz Pillersdorf báró belügyminiszter vette át a miniszterelnökséget. A kormány tartott az egyetemistákból álló, radikális Akadémiai Légiótól, s az ugyancsak hasonló szellemű Nemzetőrség Központi Bizottságától. Ezt május 14-én rendeleti úton megkísérelte feloszlítani, az Akadémiai Légio azonban ezt május 15-én a munkások által támogatott tüntetéssel megakadályozta. A Hofburghoz vonuló tüntetők ezzel már nem elégedtek meg, s az április 25-én kibocsátott helyett új alkotmányt, egykamarás parlamentet és általános választójogot követeltek. A kormány kénytelen volt engedni, s május 16-án I. Ferdinánd kiáltványban ígerte meg a követelések teljesítését azzal, hogy az összehívandó birodalmi gyűlés, a Reichstag felül fogja vizsgálni az április 25-i alkotmányt. Ezt követően I. Ferdinánd császár és az Udvar – amely immár a császár tekintélyét látta veszélyeztetve – május 17-én a legnagyobb titokban a tiroli Innsbruckba menekült. Innen május 20-án kiáltványban ítélte el a fővárosban uralkodó anarchiát, mindenekelőtt az Akadémiai Légiót. Közli: Mellach–Fritsch: *1848*, 85.

³² A kormány 1848. május 15-i és az uralkodó és a kormány május 16-i proklamációit közli: Peyer: *Wiener Chronik*, 175–176.

³³ Ti. a Nemzetőrség Központi Bizottmánya (Centralkomitee der Nationalgarde)

³⁴ Montecuccoli, Albert Raimund (1802–1852), gróf, 1844-től a lombardiai kormányzóság alelnöke, 1847-től az alsó-ausztriai rendi gyűlés marsallja.

³⁵ 1848. május 18-án. Megalakulásának hírét kiáltványban tette közvé, közli: Mellach–Fritsch: *1848*, 79. A testületet a továbbiakban „Az Összes Nemzetőrség Központi Bizottmánya a Nyugalom, Rend és Biztonság Fenntartására” (Central-Comité der gesammten Nationalgarde zur Aufrechterhaltung der Ruhe, Ordnung und Sicherheit) nevet viselte. Az erről szóló, május 19-én kiadott kiáltványt közli: Knaus–Sinkowicz: *Wien 1848*, 118.

Gegen die Constituante³⁶ sprechen sich die Provisoren³⁷ aus³⁸, es sollte dahin gewirkt werden daß Wien in einer Loyalitätsadresse dasselbe thue, und erkläre es sei eine Minorität gewesen die dies gefordert, nicht die Majorität der Bevölkerung, nicht einmal die Majorität der Nationalgarde.³⁹

Geschieht dies, dann kann S. M. zurückkommen.

4.) Es würde einen guten Eindruck machen wenn S. M. in der Zwischenzeit für einige Wochen nach Ungarn käme, dann könnte der Kaiser auch andere Provinzen der Monarchie besuchen. – Sollte der Kaiser Prag früher besuchen wollen als Ofen, so würde dies in Deutschland wie in Ungarn den bösesten Eindruck machen.

5.) In Hinsicht Croatiens will das ungrische Ministerium jede mögliche Verständigung gern eingehen, die bis jetzt trotz der zweimaligen freundlichen Einladung des Banus nach Pressburg und nach Pest⁴⁰, und der mündlichen Aufforderung des Erzherzogs⁴¹ vom Ban und seiner ganzen Parthei abgelehnt wurde. Ein Bürgerkrieg zwischen Ungarn und Croatien wäre für die Monarchie ein Unglück, da die Gränzregimenter so wie sie ihre Heimath bedroht sehen augenblicklich von Italien zurückkommen würden. –

6.) Das Recht den Landtag zusammenzuberufen steht gesetzlich dem Könige zu.⁴² Das Ministerium durch die Dringlichkeit der Umstände gedrängt, mußte bei der unerwarteten Abreise Sr. M. einen Maaßregel treffen, und bestimmte den 2ten July zur Eröffnung des Landtags, vorbehalten die Ratification Sr. M. in welcher Hinsicht der Vortrag nächstens

³⁶ Ti. hogy a Reichstag alkotmányozó gyűlés is legyen.

³⁷ Ti. a Fiquelmont lemondása óta ideiglenesként működő kormány tagjai.

³⁸ Az 1848. május 15-i és 16-i proklamációkban, közli őket: *Wiener Chronik*, 175–176.

³⁹ 1848. május 20-án meg is jelent egy ilyen értelmű nyilatkozat a bécsi polgárok és nemzetőrök nevében, kivonatosan közli: Mellach–Fritsch: 1848, 76–77.

⁴⁰ István nádor már április 1-jén meghívta a március 23-án horvát bánná kinevezett Josip Jellačićot az országgyűlésre, de az nem reagált. Urbán: *Batthyány miniszterelnöksége*, 344–345. A Pozsonyban tartott 1848. április 12-i minisztertanácsi határozat szerint Karl Czillich udvari tanácsos jelentette István nádornak, miszerint Jellačić „mindaddig, míg hatásköre és hivatalos teendői tudtára nem adatnak, Pozsonyba (hova hívatott) a végett, hogy ez iránt a ministeriummal értekezessék, semmi esetre sem jöhet”. A kormány ezért felkérte a nádort, hogy következő bécsi útja során „ott a bánnal értekezzén, ugyanazt Budára rendelje, hol a magyar ministeriumhozi viszonyai iránt tisztába jöhet, hatásköre a törvények által különben is el levén határozva”. Közli: F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 18. A Batthyány-kormány 1848. április 20-án hívta Pestre Jellačićot a Magyarország, Horvátország, Dalmácia és Szlavónia közötti kapcsolatok, illetve a horvát nemzeti kívánságok megbeszélése végett. Latin eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, I. 353–355. Erre Jellačić április 30-án kiterő választ adott. Német eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, I. 420–423. Május 10-én a nádor dorgáló levelet intézett Jellačićhoz, és követelte, hogy vonja vissza eddigi intézkedéseit. Közli: Pap: *Okmánytár*, I. 89–90. Erre Jellačić május 15-én tiszteletlen hangon válaszolt. Latin eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, 506–515.

⁴¹ Lásd jelen írás 12–14. oldalát.

⁴² Az 1848. évi 4. törvénycikk 1. §-a értelmében „Az országgyűlés jövendőben évenként, és pedig Pesten tartandván üléseit, az évenkénti ülésre az ország Rendelt Ófelsége minden évben, s a mennyire a körülmények engedik, a téli hónapokra hivatja össze.”

erfolgen wird.⁴³ Der Landtag ist nothwendig hauptsächlich um eine Verstärkung des Militärs zu votiren und ein neues Steuersystem einzuführen.⁴⁴

[Fordítás:]

A május 15-ei események eredményének tekintetében nézetem a következő:

1. Az engedmények kikényszerítettek voltak, tehát érvénytelenek; hogy ki voltak kényszerítve, a miniszterek mondják kiáltványukban, melyben ezt ők maguk hangsúlyozták.

2. Minden, ami 15-éig történt, törvényes, vagy szabad elhatározásból törvényesített, tehát veszély nélkül nem visszavonható, mert az reakció lenne.

3. Az engedmények a következők voltak: a nemzetőrség központi bizottmányának törvényesítése és annak kinyilatkoztatása, hogy a következő Birodalmi Gyűlés alkotmányozó lesz, egy kamarával és új, szélesebb körű választási törvénnyel.

A központi választmány azóta feloszlatta önmagát, és Montecuccoli elnöklete alatt törvényes formában állt össze, nem mint a nemzetőrség választmánya, hanem mint egyes polgárok szabad gyűlése.

Az alkotmányozó gyűlés ellen a provizorok lépnek fel, azt akarják, hogy Bécs ugyanezt tegye egy hűségnyilatkozatban, és nyilvánítsa ki, hogy kisebbségben voltak azok, akik ezt követelték, nem a lakosság többsége, még csak a nemzetőrség többsége se. Ha ez megtörténik, Őfelsége visszatérhet.

4. Jó benyomást tenne, ha Őfelsége időközben néhány hétre Magyarországra jönne, akkor a császár a Monarchia más tartományait is meglátogathatná. – Ha a császár előbb akarná Prágát meglátogatni, mint Budát, úgy ez mind Németországban, mind Magyarországon a legrosszabb benyomást tenné.

5. Horvátország tekintetében a magyar kormány szívesen belemegy minden lehetséges megegyezésbe, amit mindeddig a bán Pozsonyba és Pestre való kétszeri barátságos meghívása és a főherceg szóbeli felszólítása ellenére a bán és egész pártja elutasított. Egy polgárháború Magyarország és Horvátország között szerencsétlenség lenne a Monarchia számára, mivel a határőrezredek, ahogy fenyegetve látják hazájukat, azonnal visszatérnének Itáliából.

6. Az országgyűlés összehívásának joga törvény szerint a királyt illeti. A kormánynak a körülmények sürgető volta által szorítva, Őfelsége váratlan elutazásakor intézkednie kellett, és július 2-át határozta meg az országgyűlés nyitónapjaként, fenntartva Őfelsége jóváhagyását, melynek tekintetében az előterjesztés hamarosan meg fog történni. Az országgyűlés leginkább azért szükséges, hogy megszavazza a hadsereg megerősítését, és hogy új adórendszert vezessen be.

⁴³ Erről az 1848. május 19-én tartott minisztertanács döntött. Ennek jegyzőkönyve nem ismert, de határozatait összefoglalja a kormány aznap kelt kiáltványa, amely szerint „Szükségesnek tartottuk az országgyűlésnek minél előbbi összehívását, s annak határnapjául f. é. július hónapnak 2-ik napját tűztük ki, s azt ő főltségéhez is felterjesztettük.” Közli: *Batthyány iratai*, I. 562–563. István nádor május 20-án felterjesztésben kérte az uralkodót, hogy az hagyja jóvá az országgyűlés összehívásáról kiadott kormánynyilatkozatot. Német eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, I. 573–574.

⁴⁴ A hadsereg felállításáról szóló törvénycikket Mészáros Lázár hadügyminiszter, a költségvetési és azon belül az adótörvényt Kossuth Lajos pénzügyminiszter terjesztette be. Az előbbi és a hozzá kapcsolódó okmányokat közli: Beér–Csizmadia: *Népképviselői országgyűlés*, 561–573. A költségvetést és az adótörvény tervezetét közli: *KLÖM XII.* 466–581.

Az okmány datálatlan, azonban egyértelműen az 1848. május 19-i minisztertanács után keletkezett, miután a szöveg hivatkozik annak az országgyűlés összehívásával kapcsolatos határozatára. A szöveg utal a bécsi nemzetőrség Központi Bizottmányának május 18-i lemondására, illetve kibővített újjáalakulására. Ennek hírért május 23-án közölte a félhivatalos Pesti Hírlap a 467–468. oldalon, s az ellenzéki Marczius Tizenötödike a 236–237. oldalon; azaz a hír május 22-én érkezhett. Aznap szintén tartottak minisztertanácsot, de ennek jegyzőkönyve nem ismert, csak Széchenyi naplójegyzeteiből tudunk róla.⁴⁵

Május 23-án István nádornál újabb miniszteri konferenciát tartottak, amely úgy döntött, hogy Eötvös a nádor előtt induljon el Bécsbe.⁴⁶ Végül a nádor és Eötvös május 24-én hajnalban indultak el Innsbruckba, „kieszközlendő a Fölség lejövetelét, vagy a bán letételét és István [nádor] hatóságának kiterjesztését is”. A terv az volt, hogy május 31-én térnek vissza.⁴⁷ Mindezek alapján az okmány valószínű datálása május 22., esetleg május 23., és a nádor és Eötvös tárgyalási pozícióját volt hivatva rögzíteni.

Eötvös nézeteit – úgy tűnik – a többség is támogatta, egyetlen lényeges különbséggel: a többség már ekkor Jellačić báni méltóságából történő elmozdításában látta a horvát kérdés megoldását.

Az okmányban van egy érdekes kitétel: a nádor Jellačićhoz intézett szóbeli felszólításával (*mündlichen Aufforderung des Erzherzogs*) kapcsolatban. Tudomásunk szerint a főherceg-nádor a bán hivatalba lépését követően nem találkozott Jellačićsal. De akkor vajon mikor és hogyan szólíthatta fel őt a barátságos megegyezésre? Tudjuk, hogy Jellačićot március 23-án nevezték ki Horvátország bánjává. A bán március 25-én Dragojlo Kušlantól, a horvát liberálisok egyikétől Glinán, az 1. báni határőrezred székhelyén tudta meg, hogy az aznap Zágrábban tartott horvát népgyűlés az ő báni kinevezését kérte az uralkodótól, azért március 26-án elindult Zágrádba. Útközben, a Zágrábtól 10 kilométerre lévő Lekenikben értesült arról, hogy időközben az uralkodó őt nevezte ki horvát bánná. Még aznap továbbutazott Zágrádba, ahol találkozott a horvát nemzeti mozgalom egyik vezetőjével, Ludevit Gajjal. Gaj arról is meggyőzte, hogy nem csupán a báni méltóságot kellene betöltenie, hanem egyben a horvátországi fegyveres erők főparancsnokságát is meg kellene kapnia. Jellačić ebbe beleegyezett, akárcsak abba, hogy a zágrábi népgyűlés követeléseit egy nagyszámú küldöttség vigye Bécsbe a császárhoz.⁴⁸

A bán ezt követően visszatért Glinába, az 1. báni határőrezred székhelyére, majd április 1-jén Glinából Bécsbe utazott. Április 2-án Zágrábból írt levelet fivérének, Đurónak, amelyben leírja, hogy Karlo Klobučarić pozsonyi országgyűlési horvát követőtől kellett kölcsönöznie 1700 forintot, mert nem volt pénze az útra. Franz/Franjo Kulmer báró egyébként március 30-án írt a bánnak levelet, amelyben sürgette, hogy mielőbb jöjjön Bécsbe. Kulmer szerint „itt, a centrumban tudsz helyes információkhoz jutni”.⁴⁹

A bán április 4-én érkezett meg a császárvárosba. Április 5-én fogadta a bécsi szláv diákok hódoló küldöttségét, s találkozott a szlovák nemzeti mozgalom egyik vezetőjével, Ludevit

⁴⁵ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 320.; Széchenyi: *Napló*, 1253.

⁴⁶ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 321.; Széchenyi: *Napló*, 1254.

⁴⁷ Szemere – Szalay László, Buda, 1848. máj 24., illetve uő. – Vukovics Sebő, uo., 1848. máj. 28. MNL OL H 9 Belügyminisztérium. Elnöki iratok. 1848:142. Közli: Závodszy: *Szemere Bertalan*, 254–256.

⁴⁸ Neustaedter: *Le ban Jellačić*, I. 354–357., 364–368.; Bauer: *Joseph Graf Jellachich*, 77–80.; Hartley: *The Man, Who Saved*, 135–142.; Görlitz: *Jellačić*, 74–78.

⁴⁹ Mijatović: *Ban Jellačić*, 30–32

Stúrral is, aki előtt kijelentette, hogy a szlovákok ügye az övé is, s amikor a horvátok és szerbek jogaiért küzd, a szlovákokért is mindent meg fog tenni.⁵⁰

Egyik életrajzírója, Ernest Bauer szerint Bécsben tárgyalt Latour belügyminiszterrel (ami nyilvánvaló tévedés, mert ekkor Franz Pillersdorf volt a belügyminiszter, s Theodor Baillet de Latour gróf csak április 29-én lett hadügyminiszter, belügyminiszter pedig soha nem volt), Kulmer báróval és Jósika Samu báró volt erdélyi kancellárral (aki korábban a báni kinevezés egyik legtevékenyebb támogatója volt). Ahogy az életrajzíró fogalmaz, Jellačić már ekkor jelét adta szilárdságának és elhatározottságának. „Az alkotmány szerint” ugyanis a báni esküt a császárnak és „a horvát királynak” kellett letennie, ám az aktuson István nádor is jelen kívánt lenni. Jellačić azonban kijelentette a főceremóniamesternek, hogy a császárnak a nádor jelenlétében soha nem fogja letenni az esküjét, mert a régi szokás szerint azt a királynak kell letennie, s nincs hozzá szüksége egy magyar méltóságra. A ceremóniamester megpróbálta meggyőzni, Jellačić azonban ragaszkodott az elhatározásához, s kijelentette, hogy ez számára is kellemetlen, de a nádor jelenléte új méltóságával mint Horvátország legmagasabb rangú képviselőjével összeegyeztethetetlen. Végül a főceremóniamester a szállásán kereste fel Jellačićot, s kijelentette, hogy a császár egyedül fogja őt fogadni; a nádor pedig lemondott a személyes jelenlétről, hogy ne növelje az Udvar nehézségeit.⁵¹

A bán egy később önmagáról írott viseleti jegyzéke (*Conduite-Liste*) szintén kitér a báni eskü letételének körülményeire: „Nem sokkal kineveztetése után Bécsbe ment, hogy ott titkos tanácsosi esküjét letegye ő cs. kir. Felsége kezébe; a tőle megkövetelt báni esküt azonban Magyarország Ausztriához fűződő kapcsolatainak ténnyé lett átalakulására való tekintettel vonakodott letenni, mert ő – így hangzanak szavai – a magánéletben sem kötelezi el magát semmire, aminek a teljesítésére nem képes maradéktalanul.”⁵²

Szőgyény-Marich (akkoriban Szőgyény) László alkancellár szerint Jellačić április elején jött fel Bécsbe az eskütétel végett. „A bannak esküjét – régi szokás szerint – ő felsége előtt, a magyar kancellár és egy referendárius jelenlétében latinul kellett letenni. Jellasich ettől vonakodott és én kénytelen voltam neki a magyar kancelláriai előiratokat elküldeni s ezzel bizonyossá tenni őt a felől, hogy az eskü letétele mindig ily módon történt. A bán e szerint kapacitáltatván, a felség előtt jelenlétemben föleskettetett. Az esküt latinul Stettner Máté referendárius olvasta fel s Jellasich nagy pátosszal mondta el utána.”⁵³ Horvát életrajzírója szerint az eskütételre április 8-án került sor. Ezzel nyilván azért is kellett sietnie, hogy megelőzze a pozsonyi törvények király általi szentesítését.⁵⁴

Mint látjuk, az eskütétellel kapcsolatos három verzió nem egészen egyezik – ugyanakkor egyik sem zárja ki, hogy a nádor és Jellačić az eskütétel előtt találkozhatott volna egymással. Máskor erre nemigen lehetett alkalmuk – a bán láthatólag már ekkor elhatározta, hogy nem kíván együttműködni az alakulófélben lévő magyar kormánnyal. Mindenesetre Eötvös magától a nádortól hallhatta, hogy az meghívta Pozsonyba (nyilván a szentesített törvények

⁵⁰ Mijatović: *Ban Jellačić*, 30–32.; Thim: *Szerb fölkelés*, I. 47.; Steier: *Tót kérdés*, I. 118. Ezúton köszönöm Sokcsevics Dénes szíves segítségét, amelynek révén Mijatović kötetének adatai alapján pontosítani tudtam a bán bécsi útjának kronológiáját!

⁵¹ Neustaedter: *Le ban Jellačić*, I. 374–378.; Bauer: *Joseph Graf Jellachich*, 92–93. A szerző megemlíti, hogy Jellačić azért nem kísérté el V. Ferdinándot a magyar országgyűlés megnyitására (!) Pozsonyba, mert ez által személyét a magyaroknak adott koncessziók támogatójává vagy legalábbis részesévé tette volna. Uo.

⁵² Spira: *Egy Jellačić-önportré*, 175–176.

⁵³ *Szőgyény-Marich László emlékiratai*, I. 68–69.

⁵⁴ Mijatović: *Ban Jellačić*, 32.

átadására és az országgyűlés bezárására) a bánt, s az elutasítóan reagált. A fent közölt szöveg tehát egy újabb bizonyíték mellett, hogy a nádor (nyilván a magyar kormány felhatalmazásával) arra törekedett, hogy Jellačićsal mint Horvátország reprezentánsával a kölcsönös jóindulat alapján rendezze a vitás kérdéseket – a meghívás gesztusa is ezt szolgálta volna.

Az innsbrucki utak

A nádor és Eötvös május 24-én hajnalban indult el Innsbruckba, „kieszközlendő a Fölség lejövetelét, vagy a bán letételét és István [nádor] hatóságának kiterjesztését is”. A terv az volt, hogy május 31-én térnek vissza.⁵⁵ Május 24–25-én éjjel utaztak át Bécsen, közben beszéltek Pulszky Ferencsel, a magyar külügyminisztérium államtitkárával is.⁵⁶ Átutazásuk nem maradt titok az osztrák kormány tagjai előtt sem, akik úgy tudták, a küldöttség célja az, hogy biztosítsa az uralkodót a magyar nemzet lojalitásáról.⁵⁷

A nádort, Eötvöst és a társaságukban lévő Zsedényi Eduárdot némileg megelőzte Innsbruckban az odaérkező horvát küldöttség, amely ki akarta eszközölni, hogy az uralkodó adjon engedélyt a Jellačić által június 5-ére összehívott horvát tartományi gyűlés (szábor) megnyitására. Maga a megbeszélésen részt vevő Anton Doblhoff-Dier báró osztrák miniszterelnök a következőket jelentette a történekekről az osztrák minisztertanácsnak: „...egy horvát küldöttség követelte függetlenségi nyilatkozatuk [Unabhängigkeitserklärung] megerősítését és a június 5-én tartandó országgyűlés [szábor] engedélyezését. Nem sokkal később megérkezett a nádor, Eötvös miniszter és Szeceny [Zsedényi Ede], akik tiltakoztak ez ellen, és a legszigorúbb intézkedéseket követelték Jellačić és a horvátok ellen. Tegnap egész nap és ma egész délelőtt tanácskoztak. Amikor hozzájárulásomat adtam, jegyzőkönyvbe foglaltattam, hogy ez most csupán a magánvéleményem, és ebben a minőségemben sikerült – anélkül, hogy a törvény és a királyi szó álláspontjáról elmozdultam volna – békítő hatást gyakorolnom, és megelőznöm a felesleges haragot. Ennek ellenére bizonyára hamarosan döntő nyílt – valószínűleg véres – szakadásra kerül sor; azt hiszem, hogy a szlávok és a többi osztrák nemzetiségek közötti általános polgárháború előőrsi ütközete [Vorpostengefecht] Horvátországban fog lezajlani. Jellačićot idehívták, hogy tárgyaljon Batthyány gróffal, akit szintén ide idéztek, és én közvetítek: de a béke eme eszközének felelősségét nem kérdőjelezem meg, mert meg vagyok győződve, hogy Jellačić nem fog eljönni. A horvátok bizonyára azt akarták, hogy békéltetőnek menjek Zágrádba, de én ebbe nem egyezhettem bele, mert több tapasztalatból láttam, hogy ők maguk sem tudják, mit akarnak, és meddig akarnak elmenni.”⁵⁸

A kérdések megtárgyalására május 28–29-én egy konferencián került sor, amelyen Ferenc Károly elnökölt, s rajta kívül István nádor, Eötvös, Esterházy Pál, Zsedényi Eduárd és

⁵⁵ Szemere – Szalay László, Buda, 1848. máj. 24., illetve uő. – Vukovics Sebő, uo., 1848. máj. 28. MNL OL H 9 Belügyminisztérium. Elnöki iratok. 1848:142. Közli: Závodszy: *Szemere Bertalan*, 254–256.

⁵⁶ Pulszky – Esterházy Pál, Bécs, 1848. máj. 25. MNL OL Esterházy Pál ir. 5. cs. Pulszky Ferenc levelei.

⁵⁷ Lásd erre az osztrák minisztertanács május 25-i jegyzőkönyvét. Kletečka: *Ministerratsprotokolle*, 323.

⁵⁸ Lásd erre Anton Doblhoff-Dier osztrák miniszterelnök május 29-i jelentését az osztrák minisztertanácsnak. Eredetije ÖStA, HHStA. Kabinet Kanzlei, Ministerrats-Akten 1848:920. Ezúton mondok köszönetet dr. Arany Krisztiának, a Haus-, Hof- und Staatsarchivban működő Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség delegátusának az irat másolatáért! Közli: Bártfai Szabó: *Adatok*, II. 686. A szövegben Zsedényi helyett tévesen „Szeceny” szerepel. (Bártfai Szabó valószínűleg azért vette fel gyűjteményébe az iratot, mert ennek alapján azt gondolta, hogy Széchenyre vonatkozik.) A jelentést az osztrák minisztertanács június 2-án tárgyalta. Kletečka: *Ministerratsprotokolle*, 362.

Anton Doblhoff-Dier osztrák miniszterelnök vett részt. A tanácskozás eredeti jegyzőkönyvének első, a horvát kérdésre vonatkozó pontját még Károlyi Árpád közölte a Batthyány Lajos peranyagát közreadó forráskiadványában; az eredeti a második világháborúban – a Staatskonferenz sok más iratával egyetemben – elpusztult.⁵⁹

A konferenciát István nádor „a Horvátországban uralkodó körülmények és azon önkényes lépések összefoglaló ismertetésével nyitotta meg, amelyekkel a horvátországi bán, Jellačić báró a magyar korona jogainak nyílt megsértésével igyekszik a Magyarország és Horvátország közötti évszázados köteléket megtörni”. E tevékenység folytatására a horvát báni konferencia néhány képviselőt küldött az uralkodóhoz azzal a kéréssel, hogy a báni konferencia által Horvátország és Szlavónia számára megállapított ideiglenes alkotmányt „a legmagasabb szinten hagyják jóvá, mivel Horvátország, a jövőben felmond minden köteléket Magyarországgal, nem hajlandó a magyar helytartó és a minisztérium rendeleteinek eleget tenni”. Ezek a képviselők kihallgatást kértek a királytól, „ezért mindenképp meg kell beszélni a nekik adandó választ”.

Ezt követően Zsedényi felolvasta a határozat tervezetét, „mely szerint a báni konferencia horvát képviselőit elfogadhatatlan kérelmükből határozottan el kell utasítani és a fennálló törvények rendeletére kell utalni”.

Ezt követően Anton Doblhoff-Dier báró szólalt fel, aki mindenekelőtt kifejtette, „hogy ő csak mint miniszter mondhatja el véleményét azokban az ügyekben, amelyek Magyarországnak és Horvátországnak az egész osztrák monarchiához való viszonyát érintik, egyébként pedig csak mint magánember, akit Ő császári fensége, az elnöklő főherceg bizalmából hívtak meg erre a konferenciára”. Úgy vélte, egy „éles határozat csak fokozná az izgalmakat Horvátországban, míg az uralkodó békülékeny szavai megnyugtatóknak a kedélyeket. Mivel azonban most nem állnak rendelkezésre az eszközök ahhoz, hogy az erőteljesebb nyelvezetnek megszerezze a neki járó tiszteletet, a békéltető döntés mellett szavazna.”

Ezután Eötvös megjegyezte, hogy „mivel a horvátországi illír agitációk fő erejüket abban a tévhitben találják, hogy Jellačić a bánnak kiadott legfelsőbb kéziratral szemben más, titkos utasítást kapott az Udvarból, ezt a tévhitet csak határozott, nyílt beszéddel lehet megsemmisíteni” – azaz Eötvös egyértelműen a határozott elutasítás mellett érvelt.

Ezt követően a nádor kifejtette: „...rá kell mutatnia arra az irányra, amelyet a szerb mozgalmak Magyarország határán vesznek, és hogy ezek annál veszedelmesebbé válhatnak antidinasztikus értelemben, minél határozatlanabbá válik a legfelsőbb Udvarnak azon állása, amelynek elfoglalására a szláv mozgalmakkal kapcsolatban indítatva találja magát.” A szláv és a magyar–német elemek közötti döntést aligha lehet tovább halogatni; de hogy elhárítsák a horvátok minden sérelmét, amelyet egy élesen elutasító válasz miatt esetleg érezhetnének, „Őfelsége által a követeknek be kell jelentenie, hogy a bán a Horvátországban jelenleg uralkodó zavargások lecsillapítása végett az Udvarba hívandó, és hogy a további határozatokat Őfelsége a maga idejében fogja bejelenteni”. A nádor javaslatával maga Esterházy Pál külügyminiszter is egyetértett, mire Ferenc Károly főherceg „örömmel” jelentette be a konferenciának a horvát követek számára adandó uralkodói válaszról szóló határozatát. Eszerint az uralkodó a követek által kifejezett „hűség és ragaszkodás érzéseit” örömmel fogadja, ami azonban az általuk kért ideiglenes alkotmányt illeti, „mivel elhatározásom a Magyarország koronája alatt egyesült országok kormányának egységét a legutóbbi országgyűlésen elfogadott törvények szerint fenntartani, és a horvátországi bánnak a szükséges utasításokat már kiadtam, azt nem engedélyezhetem; de hogy a Horvátországban jelenleg uralkodó aggodal-

⁵⁹ Összefoglalja: Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, I. 136–145. A közlést lásd uo. II. 611–615. Az iratanyag pusztulására lásd: Pajkossy: *A Staatskonferenz*, 7.

makat mielőbb eloszlassam, a bánt magamhoz hívatom”. A további döntésről „a lehető leg-rövidebb időn belül megfelelő módon” tájékoztatni fogja a követséget.

Ezt követően felolvasták a magyar kormány által felterjesztett, Hrabovszky János báró, altábornagyhoz, szlavóniai és szerémségi főhadparancsnokhoz mint „az illír cselszövények kivizsgálására kiküldött királyi biztoshoz” intézendő legfelsőbb kéziratnak a tervezetét, amely Jellačić báni méltóságából történő felfüggesztését, felségsértési perbe vonását, a neki engedelmeskedők megbüntetését, s a június 5-re általa összehívott horvát szabor megtiltását tartalmazta.⁶⁰

Ferenc Károly erre kifejtette: „célszerűbbnek tartja, hogy a jelen leirat kiadása előtt nyitva hagyja az utat egy esetleges kibéküléshez, és e célból egy legfelsőbb kézirattal az Udvarba idézze” a bánt, egyúttal meghívja Batthyányt is, „hogy a kétoldali érdekek és követelések megértése lehetővé váljék”.

Ötös és Zsedényi jelezték abbéli aggodalmukat, „hogy a bán nem fog ennek a parancsnak sem eleget tenni, sem észszerű egyezsége nem lesz hajlandó; miután azonban a magas konferencia többi tagjai a fenti javaslatához hozzájárultak, azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar minisztérium által benyújtott, Hrabovszky báróhoz szóló leiratot mindenesetre azzal a kifejezett utasítással adják ki, hogy ez utóbbi csak abban az esetben élhet vele, ha a bán nem engedelmeskedik a legfelsőbb utasításoknak”. Végül a konferencia által elfogadott tervezet szerint az uralkodó értesíti Hrabovszkyt, miszerint aznap utasította Jellačićot, „hogy haladéktalanul mondja le a Horvát, Szlavóniai és Dalmát Királyságok általános gyűlését, amelyet önkényesen június 5-re hirdetett meg, és hogy a Horvátországban uralkodó zűrzavar tisztázása és orvoslása céljából menjen innsbrucki Udvaromba”. Ha ez utóbbi nem tesz eleget a parancsnak, és nem mondja le a fent említett általános gyűlést, akkor azonnal hajtsa végre a parancsot, az uralkodó által aláírt királyi leiratot; ellenkező esetben pedig annak tartalmát tartsa meg saját tudomására, magát a leiratot pedig küldje el István nádornak. A konferencia emellett elfogadta a bánnak és Batthyáynak szóló, fenti értelmű királyi utasításokat is.

A konferencia még két kérdést tárgyalt: egyrészt a magyar kormány azon felterjesztését, hogy az uralkodó jöjjön Magyarországra az országgyűlés megnyitására, amit az uralkodó május 29-én a nádorhoz intézett leiratban meg is ígért. A másik ügy némileg kényesebb volt: Batthyány ugyanis a Horvátországból és a Délvidékről a kibontakozó szerb lázadásról érkező riasztó hírek, Jellačić ellenszegülése és a szerbiai fegyveresek beözönlése arra ösztönözték, hogy még Magyarország és Erdély egyesülésének királyi szentesítése előtt igyekezzen katonai erőt szerezni a Székelyföldről, amelynek egy részét a két székely határőr gyalogezred területe alkotta. Bár ez némileg törvénytelen lépés volt, az idő sürgetett. Ezért Batthyány a kabinet egészének tudomásával, de saját felelősségére cselekedett, s május 19-én ilyen értelmű kiáltványt intézett a székely határőrökhöz és a székely székekhez. A nádor és Eötvös kérték e lépés utólagos uralkodói jóváhagyását, illetve a nádor teljhatalmának Erdélyre történő kiterjesztését. Az uralkodó ezt is jóváhagyta, s értesítette erről mind az erdélyi hatóságokat, mind a nádort.⁶¹

A küldetés összességében sikeres volt – vagy legalábbis annak tűnhetett. Az uralkodó jóváhagyta a nádori teljhatalom Erdélyre történő kiterjesztését; ígéretet tett arra, hogy az

⁶⁰ Az erre vonatkozó, Kossuth által megfogalmazott tervezeteket közli: KLÖM XII. 165–171.

⁶¹ A május 29-én kelt két kéziratot közli: *Batthyány iratai*, I. 628–630.; a nádorhoz, Teleki József gróf erdélyi kormányzóhoz, Anton Puchner báró, altábornagy, erdélyi főhadparancsnokhoz és Jellačićhoz szóló kéziratokat közli: Pap: *Okmánytár*, I. 158–160. A konferencia e két tárgyról a Staatskonferenz lajstromkönyvének bejegyzéséből tudunk. Ezúton mondok köszönetet dr. Arany Krisztinának a bejegyzés másolatáért!

országgyűlés megnyitására Magyarországra jön; s az Udvar a horvát kérdésben is inkább a magyar, mint a horvát fél álláspontjának jogosságát ismerte el – még ha a horvát küldöttségnek adandó választ illetőleg az enyhébb megoldás mellett foglalt is állást, s Jellačićnak egy utolsó esélyt adott arra, hogy elkerülje a felfüggesztést és a perbe fogást. De nyilván a nádor és Eötvös is tudta, hogy a bánnal szembeni határozott fellépés a polgárháború veszélyét keltheti fel, egy olyan háborúét, amelynek megvívásához a magyar félnek nem fűződnek érdekei – s egyelőre eszközei sem igen volnának hozzá.

Pulszky május 29-én azt írta Esterháznak, hogy a horvát kérdés életkérdés nemcsak Magyarország számára, de a monarchia fennállása szempontjából is, és a magyarországi viszonyok sokkal nyugodtabbak és biztosabbak lennének, ha szilárdan meggyőződhetnénk arról, hogy a horvát zavarokat nem fentről (azaz az Udvar részéről) támogatják. Erről Esterházy nyilván a nádorral és Eötvössel is beszélt.⁶²

A visszatérő Eötvös és Zsedényi június 1-jén este érkeztek Bécsbe, ahol ismét találkoztak Pulszkyval. Pulszky már e megbeszélés alapján írta Esterháznak, hogy nagyon fontos lenne, ha az uralkodóházból valaki, lehetőleg Ferenc Károly főherceg Bécsbe jönne, mert az uralkodóval szembeni ellenszenv egyre erősödik. E levélből tudjuk, hogy Eötvös már aznap este 8 órakor tovább sietett Pestre.⁶³

Pulszky Ferenc azt írja emlékiratában, hogy Eötvös elmondása szerint az átköltözés feltételül az Udvar azt szabta, hogy az országgyűlés 40 000 katonát szavazzon meg az itáliai cs. kir. hadsereg kiegészítésére. Nem egészen egyértelmű azonban, hogy Eötvös melyik újtárról van szó, ugyanis Pulszky május végére teszi az utat, ugyanakkor az Innsbruckban járt küldöttség tagjaként említi Széchenyi Istvánt is, akivel Eötvös csak három hét múlva utazott Innsbruckba.⁶⁴

Június 2-án délelőtt tartottak minisztertanácsot, Eötvös pedig délután tért vissza Innsbruckból.⁶⁵ Röviddel ezt követően maga Batthyány utazott el Innsbruckba, ahol elérte, hogy az uralkodó felfüggeszesse Jellačićot báni méltóságából és azzal egybefüggő hivatalaiból; illetve, hogy szentesítse az erdélyi országgyűlés által Magyarország és Erdély uniójáról elfogadott törvénycikket.

Eötvös június 9-én szintén részt vett a minisztertanácson, és Széchenyi szerint „egészen rózsaszínűen” látta a dolgokat.⁶⁶ Valószínűsíthetően ott volt azon a minisztertanácson is, amely június 10-én János főherceget kérte fel arra, hogy közvetítsen a magyar–horvát viszályban.⁶⁷

A második innsbrucki út⁶⁸

A miniszterelnök június 14-én tért vissza Budapestre. Június 15-én Esterházy Pál herceg, külügyminiszter értesítette Batthyányt arról, hogy az uralkodó gyengélkedő állapota miatt nem tud Budapestre menni az országgyűlés megnyitására, s távolléte idejére a birodalom nem magyar területeire Ferenc Károly főherceget nevezte ki helytartóvá, s az osztrák

⁶² Pulszky – Esterházy Pál, Bécs, 1848. máj. 29. MNL OL Esterházy Pál ir. 5. cs. Pulszky Ferenc levelei.

⁶³ Pulszky – Esterházy Pál, Bécs, 1848. jún. 2. MNL OL Esterházy Pál ir. 5. cs. Pulszky Ferenc levelei.

⁶⁴ Pulszky: *Életem*, I. 365.

⁶⁵ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 326–327.; Széchenyi: *Napló*, 1259–1260.

⁶⁶ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 330.; Széchenyi: *Napló*, 1265.

⁶⁷ Spira: *1848 Széchenyije*, 228–229. A vonatkozó iratokat közli: *Batthyány iratai*, I. 705–710.

⁶⁸ Az út egészére lásd: Spira: *1848 Széchenyije*, 238–243., illetve (igen röviden): Sötér: *Eötvös József*, 228.

kormány javaslatára az ő feladatává tette az osztrák Birodalmi Gyűlés (Reichstag) megnyitását is. Esterházy ezt követően az erről tartott megbeszélésen kijelentette, hogy a Magyar Királyságban az uralkodó alteregoja a törvények értelmében csak a nádor lehet, amit az Udvar is elfogadott. Esterházy utasítást kért a magyar kormánytól, „vallyon a magyar országgyűlés megnyitására Főherceg Ferencz Károly, mint királyi biztos küldetessék-e ki, (mire igen is késznek nyilatkozott) vagy ha ezen megnyitási szertartás a Fenséges Nádor, mint »Alter Ego« tulajdonihoz tartozik, erről csak a Fenséges Nádorhoz szőlő királyi leiratban említés történjék?” Egyben tudatta, hogy ő ugyan mindent megtett és megtesz annak érdekében, hogy az uralkodó a június 10-i határozatok értelmében utasítsa el a szerb felkelők és a horvát tartományi gyűlés beérkező küldöttségeinek igényeit, „azonban a tisztelt minisztériumnak június 10-én Ő Felségéhez intézett felterjesztése nyomán, mely szerint Főherceg János mint közbenjáró kértetett ki, ez úttal jelenthetem, hogy Főherceg János azon esetben, ha a magyar minisztérium és Horvátország küldöttjei a fennforgó zavaroknak barátságos kiegyenlítése végett ide Innsbruckba fölhatalmazott követeket küldenének, Ő Császári kir. Főhercegsége a közbenjárást elvállalná”.⁶⁹

A jelentés június 18-án érkezett meg Budapestre, s az aznapi minisztertanács határozott arról, hogy István nádor, Széchenyi és Eötvös menjenek Innsbruckba, s vegyék rá az uralkodót, hogy személyesen nyissa meg az országgyűlést; vagy ha erre betegsége miatt nem lenne képes, Ferenc Károly főherceg, a trónörökös helyettesítse őt.⁷⁰

Eötvös június 19-én este vette át a küldetéssel kapcsolatos iratokat, azaz a király által kibocsátandó leiratok tervezeteit. A nádor, Széchenyi és Eötvös éjjel fél 12-kor indultak el Budapestről, s 20-án este 7-kor érkeztek meg Bécsbe. Itt Széchenyi tárgyalta Pulszky Ferencel, ám, ahogy írja, a császárról semmit sem sikerült megtudnia. Széchenyi egyedül utazott tovább este 11 órakor, s 21-én reggel ért Kemmelbachba, majd onnan továbbmenve, este Lambachba. Június 22-én reggel 7 órakor Salzburgba érkezett, ahol Zichy Zsigmond gróf, őrnagytól megtudta, hogy a császár már aligha van Innsbruckban. Széchenyi mérgelődött, s naplójában megjegyezte, hogy a nádor és Eötvös kényelmesen elvannak Bécsben, ahová János főherceg mint alterego siet majd. De aztán megérkezett Eötvös is a hírrel, hogy a császár mégiscsak Innsbruckban van, így együtt utaztak tovább oda.⁷¹

Június 23-án délelőtt 11 órakor érkeztek meg. Délután 1 órakor a császárné-királyné fogadta őket, s az előterjesztett kérésre „azon kegyes választ nyerte, hogy miután Őfelsége Bécsbe nem megyen, mert beteg, igen feltűnő volna, ha ezen gyöngélgedő állapotában Budát látogatná meg, különben reményli, miszerint későbbben csakugyan Magyarországra fognak jönni”. Ferenc Károly főherceg, a kijelölt trónörökös – aki az uralkodó helyett az ügyeket ténylegesen vitte – és felesége, Zsófia főhercegnő ugyanebben az értelemben nyilatkoztak. Széchenyi naplója szerint „Eget-földet megmozgatunk, hogy rábírjuk a császárt, jöjjön Budára”.

Ahogy Esterházy Pál herceg jelentette Batthyánynak, „meglehet, hogyha egészsége javul, [az uralkodót] az országgyűlés megnyitására bírhatják”. A jelentés írása közben István nádor is megérkezett a császári udvar ideiglenes székhelyére. A jelentés mellékleteként Esterházy beküldte Jellačićnak az Észak-Itáliában harcoló horvát határőrezredeket köteleességük teljesítésére felszólító kiáltványát is.⁷²

⁶⁹ Esterházy – Batthyány, Innsbruck, 1848. jún. 15. Közli: *Batthyány iratai*, I. 735–737.

⁷⁰ F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 56–57.; Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 337.; Széchenyi: *Napló*, 1271.

⁷¹ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 337–339.; Széchenyi: *Napló*, 1271–1273.

⁷² Esterházy – Batthyány, Innsbruck, 1848. jún. 23. Közli: *Batthyány iratai*, I. 784–785.

Június 24-én Ferenc Károly főhercegnél tartottak megbeszélést. Tárgyalásukról Eötvös egy évvel később beszélt Splény Béla bárónak. Eszerint Ferenc Károly főherceg, „aki látszólag valódi vezetője volt az ügyeknek”, fogadta őt. Eötvös – aki, elbeszélése szerint, már akkor „majdnem desperalt” – elmondta a főhercegnak, „miszerint átlátja, hogy Magyarország helyzete válságos, ha az Udvar ellene fordul, és nem támogatja a hozott és szentesített 1848-i törvény értelmében”. Magánemberként kérte tehát a főherceget, „jelentené ki neki bizalmasan: valódi-e az Udvar szándéka, mely kifejezést nyert [a] Jellasich ellen éppen [most kiadott] kiáltványban? Ha nem, ne féljen a főherceg ezt neki nyíltan bevallani, ő ezt mély titokban fogja tartani, de ürügyet fog találni, és lemondván a miniszteri hivataláról, a magánéletbe fog visszavonulni, mert nem akarhat csekély erejével lehetetlen küzdelmet folytatni.” Erre a főherceg így felelt: „Kedves Eötvösöm, a világ legsemmirekellőbb szemfényvesztőjének kellene lennem, ha szemtől szemben barátságos lennék, a háta mögött pedig Maga ellen akarnék dolgozni.” Eötvös ezt követően a legnagyobb megnyugvással távozott.⁷³

Lónyay Menyhért szerint Eötvös neki is „nem egyszer” beszélte el e küldetés részleteit. Eszerint Széchenyi és ő felajánlották az uralkodónak és családjának „Budát állandó lakhegyül, biztosíták a magyar nemzet ősi dinasztikus hűségéről és áldozatkészségéről”. Lónyay szerint Innsbruckban el is határozták a költözést azzal a feltétellel, hogy a megnyitandó országgyűlés „tenyeggel fogja bizonyítani ezen érzületet azáltal, hogy a Pragmatica Sanctio alapján a monarchia épségének megvédése végett szükséges áldozatokat készséggel fogja megszavazni”. Ennek módja az lesz, hogy „a nádor által mondandó trónbeszédben meg fog említetni az olasz háború, az országgyűlés pedig a közös hadsereg számára szükséges újoncokat fel fogja ajánlani”. Amint ezt megszavazzák, az Udvar Budára fog költözni. Lónyay szerint Eötvös azt mondta, „hogy már a postalovak is meg voltak rendelve a király és kísérete számára”.⁷⁴ Széchenyi bizalmasa, Kovács Lajos is úgy tudja, hogy az uralkodó Budára utazásának előfeltételeként Innsbruckban az olasz segély parlamenti megszavazását szabták.⁷⁵

Széchenyi naplójából tudjuk, hogy június 23-án Medem báróval, az orosz követtel, majd 24-én Lord Ponsonbyval, az Egyesült Királyság követével is tárgyalt. Az utóbbinak is azt fejtette, hogy a császár Budapesten lenne a legbiztosabb helyen.⁷⁶ Ugyanezen a napon a nádor hosszú felségelőterjesztésben próbálta meg rávenni az uralkodót, hogy jöjjön Budapestre.⁷⁷

Június 25-én Eötvös a következőket mondta Széchenyinek: „Szerencsés vagy: ha jól végződik ez az egész Magyarország számára... a te érdemed... neked fogják tulajdonítani, mert te kezdted el; – ha rosszul üt ki – Kossuthra háramlik!” Aznap a császár is fogadta Széchenyt, Eötvöst és Esterházyt. „Mindent megpróbálunk – írta naplójába Széchenyi. – Akar jönni, de később (!?).” Széchenyi kételkedett: „Fog ez menni? – Soha többé! Mert amit pillanatnyilag elhárít az ember etc.” Ezt követően írták alá a konferencia-jegyzőkönyveket Ferenc Károly főhercegnél.⁷⁸ A küldetés tehát nagyjából eredménytelen maradt – az uralkodó nem volt hajlandó Budapestre jönni, s nem Ferenc Károlyt, hanem István nádort

⁷³ Splény Béla emlékiratai, II. 39–40.

⁷⁴ Lónyay: *Gróf Széchenyi István*, 98–99.

⁷⁵ Kovács: *A békepárt*, 22–24.; Kovács: *Gróf Széchenyi István*, II. 132–133., 152–153.

⁷⁶ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 340.; Széchenyi: *Napló*, 1273.

⁷⁷ István nádor – V. Ferdinánd, Innsbruck, 1848. jún. 24. Német eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, I. 787–790.; uő. – uő., uo., ua. Közli: Beér – Csizmadia: *Népképviselői országgyűlés*, 120–122. Lásd még: Esterházy Pál – Batthyány Lajos, Innsbruck, 1848. jún. 26. Közli: *Batthyány iratai*, I. 800–803.

⁷⁸ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 340.; Széchenyi: *Napló*, 1274.

bízta meg az országgyűlés megnyitásával, igaz, egyben felhatalmazta a meghozandó törvények szentesítésére is.⁷⁹ Széchenyi és Eötvös este 10 órakor hagyták el Innsbruckot.⁸⁰

Széchenyi június 26-án este ért Salzburgba, 27-én délelőtt 11-kor Linzbe, ahová aznap este 5-kor a nádor is megérkezett. Linzből 28-án a Hunyadi gőzössel utaztak tovább Bécsbe, ekkor már Eötvös és Zsedényi Ede külügyi tanácsos társaságában. Még aznap megérkeztek Bécsbe, ahol Széchenyi és a nádor János főherceget is felkereste. Széchenyi nem ír róla, de a főherceg vélhetőleg közölte velük, hogy az előző napon a nádorhoz írott levelében elvállalta a közvetítést a magyar–horvát viszályban.⁸¹ Június 29-én a Ferenc Károly gőzösön utaztak tovább Budapestre. Széchenyi naplója szerint még aznap minisztertanácsi ülésen is részt vett – tekintettel küldetésük fontosságára, hihetőleg Eötvös is ott volt.⁸²

A második bécsi út

Eötvös következő kiküldetését már Batthyány Lajos miniszterelnök kezdeményezte. Az augusztus 14-én reggel 9 órakor tartott minisztertanács úgy határozott, „miszerint törvényjavaslat készíttessék az iránt, hogy azon magyar katonaság, mely nem Olaszországban, hanem a többi ausztriai tartományokban van, azonnal berendeltessék, mi ellenben a benn levő ausztriai katonákat kieresztjük, ha ellenségeink s a pártütők ellen csatázni vonakodnak”.⁸³ Másnap, augusztus 15-én Kossuth ingerült hangvételű, sajátkezű levelet intézett Batthyányhoz, amelyben hiányolta a tájékoztatást: „Hallom, tegnap Eötvös miniszteri küldöttül ment Bécsbe. Ezt is csak hallom.” Batthyány válaszában közölte, hogy Eötvöst ő küldte Bécsbe, „még pedig oly rögtön azon okból, hogy Ő Fenségét a Nádort még ott találja, célja küldetésének, miszerint Ő Fenségének (a miniszteri tanács határozatának foganatosítására) hathatós közbenjárását kieszközölje”.⁸⁴

A nádor már augusztus 12-én elutazott Bécsbe. Az ő és Eötvös bécsi tárgyalásairól keveset tudunk.⁸⁵ Az uralkodó éppen Eötvös Bécsbe utazásának napján közölte a nádorral, hogy visszavonja a korábban neki adott teljhatalmat.⁸⁶ (Ez formálisan indokolt volt, hiszen az uralkodó Bécsbe történt visszatérése után semmi nem indokolta e különleges jogosítvány fenntartását.)⁸⁷ Azt is megpróbálták elérni, hogy az uralkodó jöjjön Budapestre az országgyűlés berekesztésére – ezt azonban a király augusztus 20-án elutasította.⁸⁸ Pulszky Ferenc külügyi államtitkár augusztus 19-i leveléből tudjuk, hogy Eötvöst tájékoztatta a havasalföldi

⁷⁹ V. Ferdinánd – István nádor, Innsbruck, 1848. jún. 26. Német eredetiben és magyar fordításban közli: *Batthyány iratai*, I. 798–800.

⁸⁰ Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 340–341.; Széchenyi: *Napló*, 1274.

⁸¹ Közli: *Batthyány iratai*, I. 807–809. A nádor a – nyilván futárpostával továbbított levelet – június 30-án küldte meg tárgyalás végett a miniszterelnöknek. Uo. I. 828–829.

⁸² Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 341–342.; Széchenyi: *Napló*, 1275. Nyilván valamikor ezt követően láttamozhatták azt a Térey Ignác által június 27-én körbeküldött, Teleki Domokos által írott jelentést is, amely Erdély helyzetéről szólt. Közli: *Batthyány iratai*, I. 726–727.

⁸³ F. Kiss: *Minisztertanácsi jegyzőkönyvek*, 63–64.

⁸⁴ Közli: *KLÖM XII. 725–726.*; *Batthyány iratai*, II. 1072–1073.

⁸⁵ Gergely: *Áruló vagy áldozat*, 104. Nem említi az utat a nádor legújabb életrajza sem. Pons: *Erzherzog Stephan*, i. m.

⁸⁶ Közli: *Batthyány iratai*, II. 1061.

⁸⁷ Gergely: *Áruló vagy áldozat*, 104.

⁸⁸ Pulszky Ferenc az erről szóló jelentésében Eötvös kezdeményezésére hivatkozik. Pulszky – Batthyány, Bécs, 1848. aug. 22. Közli: *Batthyány iratai*, II. 1117–1118.

román kormány Párizsba küldött megbízottjának, Alexandru Golescunak a magyarellenes terveiről.⁸⁹

Ugyanakkor a nádor és Eötvös annyit mégis elért, hogy V. Ferdinánd augusztus 20-án utasította Mészáros Lázár hadügyminisztert, hogy a Magyarországon állomásozó, nem magyar kiegészítésű ezredeket az örökös tartományokban állomásozó magyar ezredekkel váltsa fel; kivételt csupán az Észak-Itáliában állomásozó magyar ezredek képeztek.⁹⁰ Maga a nádor – nyilván a bécsi tárgyalások tapasztalatai alapján – augusztus 23-án felszólította Batthyányt a horvátoknak teendő engedmények megfogalmazására, illetve a Jellačićot báni méltóságától megfosztó június 10-i uralkodói manifesztum visszavonásának kezdeményezésére, annak érdekében, hogy a fenyegető fegyveres konfliktust elkerüljék.⁹¹

Eötvös augusztus 20-án számolt be a minisztertanácsnak a Bécsben tapasztaltakról.⁹² Ennek részleteiről csak Batthyány későbbi haditörvényszéki vallomásából tudunk: eszerint Eötvös azt a pozitív biztosítékot hozta Bécsből, hogy „a legjelentősebb notabilitásokkal” folytatott megbeszélései a meggyőző eredményt szolgáltatták arra, hogy nem kell tartani olyan parancstól, amely Jellačićot Magyarország elleni támadásra ösztönözné, ahogy attól sem, hogy a horvát mozgalom legitimitását elismerjék, sőt ellenkezőleg, a bán működését minden magas állású személy elítéli.⁹³ Ezt Eötvös a Batthyány ügyében 1849. május 1-jén tett vallomásában is megerősítette; ebben egyenesen azt állította, hogy mindezt két ízben magától Ferenc Károly főhercegtől hallotta.⁹⁴

Mindez különösen annak fényében érdekes, hogy a nádorral és Eötvössel egy időben Johann Kempen von Fichtenstamm báró, vezérőrnagy, Jellačić egyik dandárparancsnoka is Bécsben járt, s naplójának tanúsága szerint ugyan a Hadügyminisztérium különböző rangú tisztjei rokonszenvükről biztosították a horvát ügyet. de mind Pietro Zanini, a korábbi, mind pedig Theodor Baillet de Latour, a tényleges hadügyminiszter egyelőre nem bíztatták őt nyílt pártfogással mindaddig, amíg a dinasztia nem hajlandó nyíltan fellépni, illetve nem vonják vissza a Jellačićot báni méltóságától megfosztó június 10-i uralkodói manifesztumot. Mindenestre néhány nappal később, augusztus 24-én már elkészült az ezt visszavonó újabb uralkodói manifesztum tervezete, amelyet aztán csupán tíz nappal később, szeptember 4-én publikáltak.⁹⁵

(Jelen írás az „NKFIH K 131564 Eötvös József levelezésének kiadása 2.” pályázat keretében készült.)

⁸⁹ Pulszky – Kossuth, Bécs, 1848. aug. 19. Közli: *KLÖM XII.* 748–749. Német fordításban közli: Walter: *Magyarische Rebellenbriefe*, 55–56. A Golescu-ügyre lásd: Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, I. 327–333. Károlyi azonban, aki Pulszky levelét német fordításban használta, félreértette az abban foglaltakat, s úgy vélekedett, hogy Pulszky Eötvösön keresztül Golescu támogatására szólította fel a kormányt.

⁹⁰ Közli: *Batthyány iratai*, II. 1102.; Rédvay: *Huszáraink hazatérése*, 42.

⁹¹ Közli: *Batthyány iratai*, II. 1121–1122.

⁹² Károlyi: *Döblingi hagyaték*, I. 1309.; Széchenyi: *Napló*, 1309.

⁹³ Közli: Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, II. 159. (1849. febr. 14.); Urbán: *Batthyány főbenjáró pöre*, 237.

⁹⁴ Közli: Károlyi: *Batthyány főbenjáró pöre*, II. 304.; Urbán: *Batthyány főbenjáró pöre*, 176.

⁹⁵ Kempen: *Tagebuch*, 104–107.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár Budapest (MNL OL)

P 136. Az Esterházy család levéltára. Esterházy Pál herceg iratai.

P 626. Széchenyi-család. Széchenyi-gyűjtemény. Bártfai Szabó László gyűjtése

Nyomtatott források

1848. *Protokolle einer Revolution*. Eine Dokumentation von Kurt Mellach, eingeleitet von Gerhard Fritsch. Wien–München: Verlag Jugend & Volk, [1968.]

Bártfai Szabó László: *Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1808–1860*. Budapest: Szerzői kiadás, 1943. 2. kötet

Beér János – Csizmadia Andor szerk.: *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954.

Correspondence Relative to the Affairs of Hungary 1847–49; presented to Both Houses of Parliament by Command of Her Majesty, 15 August 1850. London: Harison and Son, London, 1851.

Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. I. Abteilung. Die Ministerien des Revolutionsjahres 1848. 20. März 1848 – 21. November 1848. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka. Wien: Böhlau, 1996.

Eötvös József: *Az 1848-iki [sic!] forradalom története. – Müncheni vázlat*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt és a jegyzeteket írta Gángó Gábor. Eötvös József történeti és állambölcseleti művei. Budapest: Argumentum Kiadó, 1993.

Eötvös József: *Levelek*. S. a. r. Oltványi Ambrus. Eötvös József művei. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1976.

F. Kiss Erzsébet: *Az 1848–1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek*. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Budapest: Argumentum, 1999. 1–2. kötet

Gróf Széchenyi István és hátrahagyott iratai. Ismerteti Lónyay Menyhért. Második kiadás Budapest: Ráth Mór, 1875. (Különlenyomat a Budapesti Szemléből.)

Knaus, Herwig – Sinkovics, Wilhelm: *Wien 1848. Reportage einer Revolution*. Wien: Verlag Holzhausen, 1998.

Idősb Szőgyén-Marich László országbíró emlékiratai. Kiadják fiai. Első kötet. 1836 – 1848. december 2. Budapest: Hornyánszky Viktor cs. kir. Udvari Könyvnyomdája, 1903.

Károlyi Árpád: *Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Gróf Széchenyi István összes munkái. Hetedik kötet. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1921. 1. kötet

Károlyi Árpád: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Iratok. Budapest: 1932. 1–2. kötet

Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. S. a. r. Sinkovics István. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957.

Kovács Lajos: *A békepárt a magyar forradalomban. Válaszul Irányi Dániel röpiratára*. Budapest: Révai testvérek, 1883.

Kovács Lajos: *Gróf Széchenyi István közéletének három utolsó éve 1846–1848*. Budapest: Franklin Társulat, 1889. 1–2. kötet

Neustaedter, Joseph: *Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848*. Bibliothèque de L'Institut Français de Zagreb. Première Série L'Institut Français de Zagreb. Zagreb: Institut Français de Zagreb, 1942. Tome I.

Pap Dénes: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez 1848–1849*. Pest: Heckenast Gusztáv, 1868. 1. kötet

- Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. S. a. r. Oltványi Ambrus. Magyar Századok. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958. 1. kötet
- Splény Béla emlékiratai. A szöveget közreadja és válogatta Kendi Mária. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Fábri Anna. Nemzet és Emlékezet. Budapest: Magvető 1984. 2. kötet
- Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1937. 1. kötet
- Szalay László levelei. Életrajzi vázlattal és megjegyzésekkel ellátva közrebocsátja Dr. báró Szalay Gábor. Budapest: Franklin Társulat, 1913.
- Széchenyi István: *Napló*. S. a. r. Oltványi Ambrus. Az előszót írta Sötér István. Fordította Jékely Zoltán és Györfy Miklós. Budapest: Gondolat, 1978.
- Das Tagebuch des Polizeiministers Kempen von 1848–1859*. Hrsg. von Josef Karl Mayr. Wien–Leipzig: Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 1931.
- Thim József: *A magyarországi 1848–49-iki szerb fölkelés története*. Magyarország Újabbkori Történetének Forrásai. Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1940. 1. kötet
- Urbán Aladár szerk.: *Batthyány Lajos főbenjáró pöre*. Ford. Kurucz György. Bibliotheca Historica. Budapest: Európa, 1991.
- Urbán Aladár: *Eötvös József két levele 1848-ból*. Irodalomtörténet, 64. évf. (1982) 3. sz. 647–656.
- Walter, Friedrich: *Magyarische Rebellenbriefe 1848. Aemtliche und Privat-Correspondenzen der magyarischen Rebellenregierung, ihrer Führer und Anhänger*. Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission. Bd. 13. München: Verlag R. Oldenbourg, 1964.
- Wiener-Chronik für das Jahr 1848*. Hrsg. von Franz Peyer. Wien: Gedruckt und im Verlage bei J. P. Sollinger's Witwe. 1850.

Szakirodalom

- Bödy Pál: *Eötvös József*. Budapest: Eötvös József Kiadó, 2004. (Eredeti kiadása: Bödy, Paul: *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary, 1840–1870. A Study of Ideas of Individuality and Social Pluralism in Modern Politics*. East European Monographs CLXXIV. New York, 1985.)
- Felkai László: *Eötvös József közoktatásügyi tevékenysége*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979.
- Ferenczi Zoltán: *Báró Eötvös József 1813–1871*. Magyar Történelmi Életrajzok. Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1903.
- Gángó Gábor: *Eötvös József az emigrációban*. Csokonai Könyvtár 18. Debrecen: Csokonai Kiadó, 1999.
- Gángó Gábor: *Eötvös József írásai az augsburgi Allgemeine Zeitungban*. Századok, 128. (1994) 3–4. sz. 737–766.
- Gángó Gábor: *Eötvös József uralkodó eszméi. Kontextus és kritika*. Budapest: Argumentum, 2006.
- Gergely András: *Áruló vagy áldozat? István, az utolsó magyar nádor rejtélye*. Labirintus. Gyomaendrőd: Helikon, 1989.
- Gergely András: *Liberalizmus és nemzet. Eötvös József és a Habsburgok az 1840-es években*. Világosság 31. évf. (1990). 1. sz. 1–8.
- Hajdu János: *Eötvös József báró első minisztersége (1848.)* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1933.
- Hermann Róbert: *Eötvös József a Batthyány-kormányban*. In: A kincset csak fáradsággal hozhatjuk napvilágra. Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára. Szerkesztette Gángó Gábor. Budapest: ELTE Eötvös József Kollégium, 2013. 289–328.
- Mijatović, Anđelko: *Ban Jelačić*. Zagreb: Mladost, 1990.
- Pajkossy Gábor: *A Staatskonferenz (Konferenz, Ministerialkonferenz) magyar vonatkozású iratai: (A-, B-, S-sorozat) 1809–1848. Repertorium*. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien Kabinettsarchiv: Magyar Országos Levéltár, Filmtár: (A Magyar Országos Levéltár segédletei, 2. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1998.
- Pons, Rouven: *Erzherzog Stephan (1817–1867) – Biografie eines Habsburgers im entstehenden Mediienzeitalter*. Wien: Böhlau, 2022.
- Rédvay István: *Huszáraink hazatérése 1848/49-ben*. Budapest: Vitézi Rend Zrínyi Csoportja, 1941.

- Schlett István: *Eötvös József*. Magyar História Életrajzok. Budapest: Gondolat, 1987.
- Sőtér István: *Eötvös József*. 2. kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967.
- Spira György: *Egy Jellačić-önportré*. In: *Uő: Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest: Gondolat, 1989. 169–195.
- Spira György: *Hrabovszky altábornagy tévelygései Péterváradtól Alamócig*. A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Kiskönyvtára. Szociológia, jog és rokon társadalomtudományok 4. Újvidék: Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság. 2001.
- Spira György: *1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 1964.
- Szőcs Sebestyén: *A kormánybiztosi intézmény kialakulása 1848-ban*. Értekezések a történeti tudományok köréből 65. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.
- Várdy, Steven Béla: *Baron Joseph Eötvös (1813–1871). A Literary Biography*. Social Science Monographs, Boulder, Colorado, Atlantic Studies on Society in Change No. 52. East European Monographs, No. CCXIV. Highland Lakes, New Jersey. Distributed by Columbia University Press, New York, 1987.
- Szabad György: *Eötvös József a politikai útjain*. Századok, 105. évf. (1971) 3–4. sz. 658–669.
- Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Nemzet és Emlékezet. Budapest: Magvető, 1986.
- Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála*. Budapest: Argumentum Kiadó, 2007.
- Voinovich Géza: *B. Eötvös József*. In: *Báró Eötvös József: Levelek. Életrajz. Báró Eötvös József összes munkái*. 20. kötet. S. a. r. Voinovich Géza. Budapest: Révai testvérek, 1903. 256–259.
- Weber, Johann: *Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage*. Südosteuropäische Arbeiten 64. München: Oldenbourg, 1966.
- Závodszy Levente: *Szemere Bertalan Magyarország világpolitikai feladatairól*. Századok, 49. évf. (1915) 241–254.